

дискурсу факту підданства певному монарху не позбавляло українську політичну еліту усвідомлення першочерговості захисту інтересів власної Вітчизни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Косолапов Н. Сила, насилие, безопасность: современная диалектика взаимосвязей // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – № 11. – С. 45; 2. Брик М. Юрій Немирич. На тлі історії України. – Лоссер, 1974. – С. 24; 3. Возз'єднання України з Росією. Документи і матеріали в трьох томах. – М., 1953. – Т. 2. – С. 188; 4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1862-1892. (далі – Акты ЮЗР). – Т. 5. – С. 256; 5. Акты ЮЗР. – Т. 7. – С. 109; 6. Акты ЮЗР. – Т. 8. – С. 232; 7. Акты ЮЗР. – Т. 9. – С. 93; 8. Плохій С. Божественне право гетьманів: Богдан Хмельницький і проблема легітимності гетьманської влади в Україні // Mediaevalia usraipica: ментальність та історія ідей. – Т. III. – К., 1994. – С. 98–100; 9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. – Ф. 204. – Одзб. 46. – Арк. 11зв.; 10. Акты, относящиеся к истории Западной России (далі – Акты ЗР). – СПб., 1853. – Т. 5. – С. 84; 11. Акты ЮЗР. – Т. 9. – С. 633; 12. Акты ЮЗР. – Т. 12. – С. 222; 13. Там само. – С. 547; 14. З епістолярної спадщини гетьмана І.Мазепи. – К., 1996. – С. 73; 15. Прошение малороссийского шляхетства // Укр. іст. журн. – 1993. – № 7-8. – С. 95; 16. Акты ЮЗР. – Т. 4 – С. 25; 17. Акты ЮЗР.-Т. 12. – С. 772; 18. Акты ЮЗР. – Т. 13. – С. 359; 19. Акты ЗР. – Т. 5. – С. 171; 20. Там само. – С. 183; 21. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скороп и Войцеховичей XVII – XVIII в. – К., 1884. – С. 23; 22. Стороженки. Фамильный архив. – Т. 1. – К., 1902. – С. 5; 23. Эварницкий Д.И. Источники для истории запорожских козаков – Т.1. – Владимир, 1903 – С. 100; 24. Акты ЮЗР. – Т. 13. – С. 357; 25. Акты ЮЗР. – Т. 9. – С. 183; 26. Стороженки. Фамильный архив. – Т. 1. – С. 116; Т. 4. – К., 1910. – С. 24; Сулимовский архив. – С.5.

Т.В. Кузнець

КОЗАЦЬКЕ НАСЕЛЕННЯ УМАНЩИНИ: ЧИСЕЛЬНІСТЬ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД

Уманський козацький полк як територіально-адміністративна та військова одиниця Української козацької держави займав територію Уманського, східної частини Гайсинського, південної частини Липовецького та Західної частини Звенигородського повітів. Зазначена територія охоплювала площу приблизно в таких межах: Липовець – Жашків – з півночі; головна течія Собу, лівий берег Бугу, Бершадь – Саврань – із заходу; правий берег Гнилого Тікичу, Тікичу й Синюхи – зі сходу; Торговиця – на півдні.¹ За складеною Гійомом де Бопланом картою України на цій території знаходилось 111 населених пунктів: 8 міст, 21 фортеця, 45 містечок та 37 сіл. Підрахунки загальної кількості населення території Уманського полку покищо ускладнюються через відсутність джерел. Адже відомо, що з усього давнього масиву брацлавсько-вінницького судово-адміністративного архіву збереглося лише дві книги: земська за 1639-1647 рр. і Гродська за 1645 р. А козацьке населення Уманщини цього періоду поррахувати та проаналізувати його склад дає можливість Реєстр Війська Запорозького 1649 року.²

З Реєстру відомо, що в 14 сотнях Уманського козацького полку нараховувалось 2976 осіб. Це були козаки місцевого походження та прибульці з інших місцевостей, вони представляли багатонаціональний склад населення України та різні соціальні прошарки тогочасного українського суспільства. Виходячи з народно-побутової ідентифікації особи за прізвищевою основою, ми здійснили аналіз козацького реєстру Уманського полку. Звісно, що подібний підхід до аналізу складу полку є досить умовним, однак і він уможливив виокремлення деяких тенденцій та формулювання цікавих висновків.

Серед козаків Уманського полку зустрічається 69 прізвищ явно місцевого походження з таких населених пунктів як Бершадь, Бузівка, Гунча, Кублич, Цибулів, Бабин, Умань, Босівка, Собківка, Жабокричка, Станіслав, Балабанівка, Саврань, Вербич, Маньківка, Вороне, Мошурів, Кивачівка, Іваньки, Бабанка, Кисляк, Степанівка, Конела, Зелений Ріг, Соболівка, Тальне, Зятьківці, які можна виявити за назвою місцевих топонімів. Це становить 2,3 % від загальної кількості козаків у полку. Дещо більше (80) козаків виявлено явно українського походження, але прибулих з іншої місцевості (Черкаси, Запоріжжя, Бар, Деражня, Немирів, Зборів, Любар, Пятигори, Коломия, Корсунь, Мошни, Микулиці, Чечельник, Брацлав, Збараж, Погреби, Шаргород, Любашівка, Васильків, Сквиря, Коритна, Лисянка, П'ятка, Межиріччя і т.д.) і

становлять 2,7% від загальної кількості козаків у полку (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Кількісний та відсотковий склад козаків Уманського полку місцевого походження та таких, що прийшли з інших місцевостей, ідентифікованих за прізвищевою ознакою

п/п	Сотні	Чисельність по сотнях	Кількість козаків місцевого походження	Відсоток %	Кількість козаків, що прийшли з інших місцевостей	Відсоток %
1	Полкове товариство Уманська сотня	269	7	2,6	6	2,2
2	Маньківська	252	5	2,0	9	3,6
3	Івангородська	202	2	1,0	8	4,0
4	Бузівська	172	4	2,3	4	2,3
5	Бабанська	199	5	2,5	7	3,5
6	Бершадська	188	6	3,2	8	4,3
7	Кочубіївська	203	7	3,4	3	1,5
8	Цибулівська	216	5	2,3	6	2,7
9	Іванська	248	6	2,4	9	3,6
10	Бутанська	252	2	0,8	3	1,2
11	Романівська	241	11	4,6	4	1,7
12	Кислянська	200	2	1,0	6	3
13	Соболівська	154	5	3,2	3	1,9
14	Ладжинська	153	2	1,3	4	2,6
	Разом	2976	69	2,3%	80	2,7%

Надзвичайну цінність становить Реєстр з точки зору етимологічного матеріалу. Так, за підрахунками Ф.П.Шевченка, в Реєстрі, окрім українців, що склали основну масу козацтва, записані також представники 21 народності [3,44; 4,96], а саме: росіяни, білоруси, поляки, серби, угорці, вірмени, турки, татари, валахи, волохи (українці “волохами” називали молдаван) та ін. До складу Уманського полку були записані представники більше 10 народностей (див. таблицю 2), загальною чисельністю більше 190 чоловік, що складає 6,65% від усього складу полку. Це трохи вищий показник, ніж в цілому по Реєстру – 6% [5, 71].

Шляхи, якими вони потрапляли до Реєстру, різні. Багато сербів і болгар (за твердженням М. Дашкевича) жило в містах і селах України одними інтересами з українцями ще до визвольних змагань [6,119]. В Умані ж, крім сербів і болгар, за твердженням П. Алепського, що проїздив Україною в 1654 р., проживало чимало «ляхів, євреїв та вірмен», які осіли на теренах цього краю ще до початку війни під проводом Б. Хмельницького [4,96].

Документи свідчать, що сам Богдан Хмельницький надавав великого значення участі у козацькому війську представників різних народностей, і в першу чергу, південних слов'ян. Ще восени 1648 р. він заявляв російському послові Г. Неронову, що в союзі з волохами, мутьянами (мунтянами) і сербами збирається «промышлять над турецьким царем». Говорив також, що серби, волохи і мутьяни “о том безпрестанно присылают, чтоб на турецького царя Войско Запорожское войною пошло”[7, 274]. Зазначимо, що в даному випадку ми ведемо мову не про наймані загони із представників інших національностей (то може бути темою окремого дослідження), а населення, що мешкало в Україні, зокрема на Правобережжі. Як свідчать документи, волохи, а надто ті з них,

що жили на Правобережній Україні та Галичині, вступали до повстанських загонів з самого початку Визвольної війни [8,63,91,115].

За підрахунками О.Ф. Єрмоленко, в Реєстрі Війська Запорозького містяться дані про 400 козаків-молдаван і козаків-мунтян, що записані були в прикордонних полках [9,227]. За нашими підрахунками, в Уманському полку їх значилося біля 30, а записані вони були, в основному, в прикордонних сотнях: в Бершадській – 8 та Іванській – 4. Серед найчастіше вживаних прізвищ козаків молдавського походження в Уманському полку – Волошин (13 осіб з таким прізвищем), рідше зустрічається – Волошенко, Басарабой, Волошенко, Волошинець та ін.

Таблиця 2
Кількісний та національний склад козаків Уманського полку (складений за Реєстром 1649 року)

№ п/п	Назва сотень	Заг. к-сть козаків в сотнях	Турки, татари, черкеси	Семигородці, молдавани,	Болгари, серби	Греки	Ті, що змінили віру	Угорці	Поляки	Білоруси, росіяни	Євреї	Грузини, вірмени	Заг. к-ль земців в сотнях	В %
1	Полкова сотня (Уманська)	269	11	3	1	-	-	1	-	-	-	8	24	8,92
2	Маньківська	252	3	-	4	1	3	-	2	4	-	-	17	6,70
3	Івангородська	202	3	4	8	-	-	-	4	1	1	-	21	10,39
4	Бузівська	172	4	1	1	-	3	-	-	5	-	-	14	8,13
5	Бабанська	199	8	2	1	-	-	-	-	4	-	-	15	7,53
6	Бершадська	188	2	8	1	-	-	-	-	6	-	4	21	11,17
7	Кочубіївська	203	5	2	2	-	-	-	-	2	-	-	11	5,41
8	Цибулівська	216	8	1	2	1	-	-	1	1	-	-	14	6,48
9	Іванська	248	3	2	1	-	2	-	1	2	-	1	13	5,24
10	Бутанська	252	4	1	-	-	-	-	3	2	1	-	10	3,96
11	Романівська	241	3	2	1	1	-	2	-	2	-	-	11	4,56
12	Кисляньська	200	4	-	1	-	-	2	1	-	1	-	9	4,50
13	Соболівська	154	3	-	5	-	-	-	1	-	-	-	9	5,84
14	Ладжинська	153	2	2	-	-	-	2	2	1	-	-	9	5,88
	РАЗОМ	2976	63	28	28	3	8	7	15	30	3	13	198	6,65

Великі перемоги Б. Хмельницького рознесли його славу по всій Європі. Саме в період утвердження гетьманом Української держави до нього одразу звертаються серби, пропонуючи свою дружбу й співучасть у боротьбі з турками [10,84]. Причому, поступово ці військові стосунки так зміцніли, що за гетьмана І. Виговського в Запорозькому Війську перебували вже тисячі сербів, які пліч-о-пліч з українськими братами стали на захист України.

За Реєстром 1649 р. в Уманському полку було 28 представників південнослов'янських народів. Певна частина з них були ті, «которые служат старо», але більша частина, на думку Ф. Шевченка, була з міщан і селян, що покозачилися в ході повстання, а саме: Луцик Варчич, Гордій Пугвич, Яцько Худич, Семен Девнич, Василь Перач [11, 18], Степан Венчич [5,71], Степан Дугович, Степан Кигич, Пунвич, Павло Воскач, Степан Вегоїч, Герасим Сербинов, Іван Сабар та

ін. Серби і болгари, які тривалий час жили на Україні, як стверджував автор, вже з другого покоління в значній мірі українізувалися. Про їх сербсько-болгарське походження може свідчити значна кількість прізвищ з характерним для української мови закінченням – «енко» [5,71]. Наприклад: Карпо Сербиненко в Цибулівській сотні [2,220], Охрім Сабаренко в Маньківській сотні [2, 206] та ін.

В Україні, як і у південних слов'ян, досить поширене прізвище Попович. В Реєстрі таких прізвищ зустрічається більше ста [5,71], не виключено, що частина з них належить сербам і болгарам. Зазначимо, що в списках сотень Уманського полку таке прізвище лише одне – Василь Попович в Соболівській сотні [2,231].

Серед представників інших національностей чималу групу становлять вірмени. Найбільше їх було записано в полковому товаристві разом з Уманською сотнею – 8. Складність ідентифікації козаків вірменського походження полягає в тому, що значна кількість прізвищ та імен вірмен, що проживали на Україні, не лише змінювались зовні, але й перекладалися українською мовою. Тому можна лише здогадуватися, що типові українські прізвища на «енко», ймовірно, належать вірменам [4,96]. Зокрема, це: Макар Ормененко, Іван Оругияненко, Гришай Оргияненко, Василь Оругияненко, Семен Ургияненко [2,203-296], а також Василь Котлубай [4, 96-97]. Представників інших народів Кавказу, як-от черкесів, грузин виявити в сотнях Уманського полку майже не вдалося, але це не означає, що їх не було.

Чи не найбільшу групу серед представників інших національностей в Уманському полку складав турецько-татарський етнічний елемент – 63. Це, звичайно, нащадки тих татар, які кочували поблизу українських окраїнних земель. Переписи населення Придніпров'я XVI і XVII ст. свідчать, що тут у містах і селах також жили татари. Деякі з них переходили в православ'я [11,21]. Уманщина була порубіжною землею з Єдисанською ордою, тому й не дивно, як свідчать документи, що “многие татарове кочуют от Умани поблизу, в милях в трех й в четырех, и в Умань приезжают же” [12,89]. Найбільше представників тюрксько-татарської народності значиться в порубіжних сотнях – Уманській – 11 та Бабанській – 8. Найбільш поширеними виявилися прізвища Туренко – 3, Турчин – 7, Татарин – 3, по одному зустрічаються такі прізвища як: Турчиненко, Турукаленко, Тур та ін. Більшість із них є похідними від прізвища Турок. Тюркського походження і такі прізвища козаків: Іван Баглай, Василь Котлубай, Матвій Шеремет у сотні Цибулівській [2, 218-220], Яків Самбай в Ладижинській [2,231], Масько Худолій в Кочубіївській [2, 216], Степан Килимей в Бабанській сотні [2, 212], Іван Худолій, Жадан, Тимко і Герасим Шахворости в Уманській сотні [2, 203-205].

13 разів в сотнях Уманського полку зустрічаються прізвища “Бут” і “Товмач” та похідні від них, що в перекладі означають “перекладач”, тому не виключена можливість, що саме козаки з такими прізвищами були вірменського, татарського, молдавського чи іншого походження. Не викликають сумніву щодо польського походження такі прізвища козаків як Павло Лядвижич в Уманській сотні, Федір та Савка Жикгмонти, Прокіп Жикгмонтенко з Бутанської сотні, Степан Ляшок та Максим Ляшко з Ладижинської сотні, Григор та Матій Лещенки з Маньківської. Вихідцями з російських земель були носії прізвищ Самійло Волженко, Антон Москаленко з Маньківської сотні, Іван Москаль та Ясько Москаль із сотні Кочубіївської, Семен та Микита Москаленко із сотні Бутанської, Михайло Донець та Левко Москаль із сотні Бузівської. Серед 30 осіб з українізованими прізвищами угорського походження [11,19] двоє, а саме Пилип Угрин та Іван Угриненко, були записані в сотні Ладижинській Уманського полку [2,231].

Як бачимо з вище зазначеного, козаків інших національностей у сотнях Уманського полку була значна кількість і сягала близько 198 осіб, що становило 6,65% від загальної кількості козаків полку. Варто зазначити, що до списку козаків іншого походження ми віднесли ще 8 козаків, прізвища яких вказують на те, що їх носії змінили віросповідання. Таких випадків в ті часи було немало в Україні, про що свідчить сам Реєстр [2,203-232]. Серед таких козаків Уманського полку були записані: Іван, Мусій та Степан Перехрести в сотні Маньківській [2,202-208], Грицько, Тимко, Харко Перекидці в сотні Бузівській [2, 210] та Семен і Ярема Перехрести в сотні Іванській [2, 221-222]. Але належність до одного стану, зокрема козацького, ще не означала економічної рівності всіх його членів. Звідси зрозуміло, що більшість козаків інших національностей, так само

як і козаків – українців, були вихідцями з імущих станів. Адже, щоб нести козацьку службу у роки Визвольної війни, козаки повинні були мати відповідні матеріальні засоби, бо держава не забезпечувала козака зброєю, боєприпасами, спорядженням. Складання реєстру було, як відомо, крім усього іншого, однією з ознак оформлення козацтва в стан, визнання його привілейованості. Реєстр не лише свідчить про число записаних козаків, але й дає ряд цінних відомостей про те, з кого формувався цей стан. Без сумніву, до Реєстру, як зазначав Неронов, "...велел де гетьман в казаки писать тех, которые служат старо й со всякою службу их будет..." [7,264], тобто тих, які і раніше були козаками. Звичайно, що далеко не всіх козаків цієї категорії можливо ідентифікувати за списком Уманського полку, а лише тих, прізвища яких вказують на приналежність до даного стану. Так, наприклад, до Уманської сотні були записані: Ярема Гармаш, Дем'ян Лученко, Василь Лученко, Василь Пороховниченко, Семен Пугаченко, Процик Сторож [2,203-205]; до сотні Бабанської – Грицько та Масько Козаченки, Грицько Сторож [2, 213], в сотні Іванській – Гаврило Гармаш, Гаврило Сагайдачний та Андрушко Стрілець [2, 22-221]; Бузівській сотні – Данило Пугач. Але найчастіше в сотнях Уманського полку значаться козаки за прізвищем Сторож – 10 та похідні від нього. Всього така категорія козаків нараховувала 26 осіб і становила лише 0,89 відсотків від загальної кількості козаків у полку, які репрезентують цю соціальну верству.

За підрахунками О. Компан, на Брацлавщині ще в першій чверті XVII ст. проживало чимало легального козацтва, що перебувало на державній службі. Зокрема, в кожному поселенні в середньому було по 15 козацьких димів (90 чоловік), а в окремих містах – Брацлаві, Вінниці, Ладизині, Немирові, Тетіївці, Погребищі та інших – козаків жило по кілька сот, а, можливо, навіть і тисяч чоловік [13, 66]. Чимало міст становили, в основному, поселення козацькі, особливо на Брацлавщині і півдні Київщини [13,74]. Тут на кілька десятків послухного населення (того, що сплачувало податки) припадало по кілька сот непослухного, козацького [13,75]. Але серед таких козаків було чимало людей, що жили з ремесла, промислів і торгівлі. Тому дослідження проблеми формування уманського козацтва, міщанства чи селянства досить ускладнене. Це обумовлено ще й тим, що на Уманщині і козаки, і селяни, і міщани на середину XVII ст. в основному проживали в містах і містечках, і значна частина їх займалась як ремісництвом, торгівлею, так і промислами, і, навіть, землеробством. Брацлавщина, в т.ч. і Уманщина, була густо заселеною, а постійна загроза татарських нападів спричинила будівництво багатьох міст-укріплень, які були як військово-адміністративними опорними пунктами, так і осередками ремесла і торгівлі. Цей край значно відрізнявся від інших земель України.

Тож, полишивши невдячну справу стосовно визначення кількості міщан, селян, "старих козаків", спробуємо схарактеризувати види занять, які були поширені серед козацтва Уманського полку. Переглянувши майже 3-тисячний список, виявляємо, що найчисельнішою і найкolorитнішою групою є ремісники, промислові робітники та торгівці, які нараховують 233 особи, що становить 7,82% від загальної кількості козаків, вписаних до Реєстру. Причому ремесла, якими вони займалися, відзначаються великою диференціацією. Наприклад, серед таких, що були зайняті у харчових промислах, названі кухарі (1), ковбасники (1), мельники (12), крупники (1), олійники (5), солодовники (3), проскурники (8), пирожники (9), винники (3), бражники (1), шинкарі (2). Обробкою шкіри займалися кушніри (19), кордники (1), шаповали (2), шевці (6). Волокно обробляли ткачі (6). Одяг шили кравці (7). Деревину обробляли теслі (1), бондарі (6), колісники (8), візники (2). Окремими фахівцями були римарі (2), бричники (4), коробанники (1), гамарники (1), бердники (2), ложники (2). У мінеральному промислі було зайнято 7 гончарів і 1 скляр. Серед представників металообробної галузі зустрічаються 12 ковалів, 5 токарів, 2 слюсарі, 1 котляр, 3 золотарі, 4 капканщики. Частина козаків, вписаних до сотень Уманського полку, була майстрами з виготовлення зброї. Так, наприклад, до сотні Ладизинської був записаний Гриць Шабельник, до сотні Уманської – Василь Пороховниченко, Ярема Гармаш, Дем'ян Лученко, Василь Лученко, до сотні Бабанської – Василь, Гринець та Кирило Стрільниченко.

Значний відсоток вписаних до полкового реєстру козаків попередньо займався сільськогосподарським та степовим промислом, млинарством, бджільництвом, рибалством. До речі, цим промислом займалися як козаки, так і міщани. Так, наприклад, в сотні Уманській значаться Ступенко Тимко і Ступенко Лесько, в сотні Бабанській – Жорник Олешко і Рибалка

Олексій, в сотні Буганській – Жорник Степан, в сотні Бузівській – Рибалка Іван, в сотні Івангородській – Рибальченко Мисько, в сотні Іванській – Рибальченко Климко, в сотні Кислянській – Рибитва Матій та Рибитвенко Онисько, в Кочубіївській – Рибалка Ярема, в Маньківській – Пташник Кирик, в Цибулівській – Лисовець Процик. До людей вільних професій належали: скрипалі (1), дудники (10), сопілкарі (1), маляри (1), бубонники (1). Значаться у списку коновали (3) і пророки (1). Всього ж кількість видів занять і спеціалізацій козаків, записаних до реєстру Уманського полку, сягає 65, але серед них виділяються лише трохи більше 10 таких, що були найпоширенішими на території краю, а саме: кушнірське, млинарське, зброярське, пекарське, шевське, кравецьке, ковальське, ткацьке, бондарське, столярне та ін.

Частина представників купецько-торгового стану, що ідентифікована за прізвищевою основою, теж представлена в реєстрі Уманського полку, але відсоток її незначний, всього близько 0,33%. Ймовірно, він був дещо вищий, але обчислити його точніше на сьогодні немає змоги. Цей стан по сотнях був представлений так: Юсько Міняйло, Лук'ян Продаєнко, Іван Купчинський в сотні Буганській; Ярема Крамар в сотні Кислянській; Грицько Крамар, Петро Крамаренко, Іван Шинкар в сотні Маньківській, Онисько Шинкар в сотні Ладижинській, Ярема Міняйло в сотні Романівській.

Серед інших соціальних груп, що становили значний відсоток населення території Уманського полку, значне місце займала українська православна шляхта. В.Липинський в 40-тисячному козацькому "реєстрі", складеному після Зборівської угоди, виокремив близько 1500 шляхетських родин, зазначаючи при цьому, що це не вся повстанська шляхта, а так звана "козакуюча", зв'язана, з військом Запорозьким більше від інших [14, 151-152].

Що стосується Уманського полку, то тут В. Липинському, спираючись на документальні джерела та праці польських істориків, вдалося виявити 112 шляхтичів, яких у козацьке середовище дали 80 родин [14, 567], що становить 3,76% від загальної чисельності полку. Але цей список не є вичерпним, бо В.В. Кривошея та Т.В. Кузнець [15, 26-27] його значно розширили. На основі відомостей цих та інших вітчизняних і зарубіжних дослідників та спираючись на джерельні матеріали, ми визначили поіменний склад цієї соціальної групи по сотнях Уманського полку і доповнили її реєстр до 146 осіб.

Отже, загальна кількість шляхти, вписаної до полкового реєстру, нараховує 146 осіб, що складає 4,9% від загальної кількості козаків у полку. Розподіл її по сотнях неоднаковий. Так, наприклад, найбільше шляхтичів було записано до Іванської сотні – 20 осіб, до Кочубіївської – 19, до Романівської – 17, до Цибулівської – 15, до Бабанської – 12, до Уманської та Бузівської – по 10. До цих сотень, що становлять половину полкових, було записано більше 70,5% шляхтичів. Найменше їх було записано до Кислянської, Бершадської та Івангородської сотень, тобто тих, що знаходились в західній частині полкової території і межували з Брацлавським та Кальницьким полками. З часом, знаходячись на службі у Запорозькому війську і беручи участь у будівництві української козацької держави, значна частина представників цих шляхетних родин добилася чину отаманів, сотників, а то й полковників. Серед них найбільш відомі родини Нечаїв, Булиг, Зеленських, Негребецьких, Яцьківських, Чичеленків та ін. Не менш значну роль в долі Гетьманщини на Уманщині відіграла значна кількість представників козацької старшини та рядового козацтва. Серед них родини Угріяненків, Носаченків, Безпалих, Білогрудів, Гродзенків, Яворських, Криштопенків, Парпурів, Синенків, Скоропадських та інших. Аналізуючи козацький реєстр, підкреслимо, що в ньому представлені всі верстви тогочасного суспільства, – від охоронців панських лісів, гаїв до представників міського самоврядування та церковнослужителів. Так, наприклад, козаками Уманської сотні записані Василь Лесняк, Федір Войтенко, Марко Возненко, Степан Дяк, Василь Попенко; Бабанської сотні – Кіндрат Лесняченко, Павло Войтенко, Василь Попаченко, Василь Попиків син; Бершадській – Семен Войтенко, Іван Миськович, Дяченко; Бузівській – Федір Войтенко, Грицько Войтишин, Мисько Дяк. Всього ж до сотень Уманського полку було записано 5 охоронців панського майна, 14 церковнослужителів та 17 представників міського самоуправління, що становить 1,2% від загальної кількості козаків, записаних до полку. Хоч цей відсоток незначний, але він є доказом того, що у вир подій, що розгорнулися з початком національно-визвольної боротьби, були втягнуті фактично всі соціальні групи населення

Уманщини, територія якої належала до того регіону, де війна вибухнула з найбільшою силою [14, 91].

Таким чином, підсумовуючи всі вище викладені факти, зазначимо, що з визволенням від польсько-шляхетського панування величезної території України в ході Визвольної війни українського народу та заключення Зборівського договору 1649 р., для Богдана Хмельницького найважливішою справою стає політико-адміністративний устрій звільненої території і організація регулярного війська. Гетьман запозичив у реєстрового козацтва військово-територіальний поділ на полки та сотні. Проте він надав йому державного змісту, зробивши полк не тільки військово-територіальною, але й адміністративно-територіальною одиницею. Вже в червні 1648 р. Умань стає центром адміністративно-територіальної, судової і військової округи – Уманського полку, який займав південно-східну частину Брацлавського воєводства. Зміни кордону границь під час поділу на полки між Київським і Брацлавським воєводствами були мінімальні. Так, м. Буки відійшло до Уманського полку, хоч до цього воно було в складі Київського воєводства. Крім того, при формуванні території Уманського полку, остання була дещо обмежена в порівнянні з територією історичної Уманщини.

Структура козацьких полків на той час, як свідчать факти, не була усталеною. Уманський полк, зокрема, поділявся на 14 сотень, кожна з яких іменувалась за назвою сотенного містечка, в яких за Реєстром 1649 р. значилося 2976 козаків.

При аналізі особового складу полку за прізвищевою ознакою було виявлено, що 2,3% козаків – українців є місцевого походження, а 2,7% – прибули з інших регіонів. В етимологічному плані склад козаків Уманського полку цікавий ще й тим, що в ньому зустрічаємо представників більше 10 народностей, зокрема білорусів, болгар, вірмен, волохів, поляків, росіян, сербів, угорців, татар та інших, що становить 6,65% від загальної чисельності полку, тоді як в цілому по Реєстру – 6%. Отже, серед інших численних факторів, які впливали на формування складу полку, чітко виділяється вплив іноетнічного елемента, хоча при цьому на сотенні уряди в полку іноземці на перших порах майже не претендували, їх, за винятком Бузівської (сотник Черкас Іван) та Бабанської (сотник Килимей Степан), обіймали українці.

Що ж до козацької шляхти, яка воювала на боці Богдана Хмельницького, то вона теж на перших порах не змогла зайняти відповідні щаблі в ієрархії козацької старшини, як було і в інших полках, хоч записані до полкового реєстру шляхтичі в середньому складали близько 4,9% від загальної кількості полчан, а в окремих сотнях цей показник був значно більшим, а саме: Кочубіївській – 9,35%, Іванській – 8,06%, Романівській – 7,05%, Цибулівській – 6,94%. Стосовно ж загальної характеристики соціального складу полку, очевидним є те, що події початку Національно-визвольної війни середини XVII захопили фактично всі соціальні прошарки населення краю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Діденко О.П. Уманщина на картах Г.Боплана // Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні: Зб. наук. праць. -К., 1988.-С.84-89.;
2. Реєстр Війська Запорозького 1649 року (Підгот. до друку О.В. Тодійчук (головн. упорядник) та ін.; Редкол. : Ф.П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К., 1995.-592 с.;
3. Шевченко Ф.П. Грузини в Войске Запорожском // Из истории украинско-грузинских связей. - Тбилиси, 1968.-С.38-55.;
4. Шевченко Ф.П. Армяне в украинском казацком войске в XVII-XVIII вв. // Исторические связи и дружба украинского и армянского народов. - К., 1965.-С.93-100.;
5. Шевченко Ф.П. Сербі і болгари в українському козацькому війську XVII-XVIII ст. // Питання історії та культури слов'ян. - К., 1963.-ч.1-С.67-86.;
6. Дашкевич Н.П. Общине Южной Руси с югославянами в литовско-польский период ее истории, между прочим в думках // Изборник Киевский. - К., 1904.-С.114-137.;
7. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. В 3-х томах / Редкол.: П.П. Гудзенко и др. - М., 1953.- Т.2.-560 с.;
8. Джерела історії України – Руси. - Львів, 1903.-Т.IV.-152 с.;
9. Єрмоленко О.Ф. Відносини України з Молдавією в період Визвольної війни українського народу (1648-1654 рр.) // Наукові записки Інституту історії України АН УРСР.- К., 1962.-№4.-С.206-234.;
10. Крип'якевич І.П. Сербі в українському війську 1650-1660 рр. // Записки НТШ.- Львів, 1920.-Т. 129.-С.81-93.;
11. Шевченко Ф.П. Участь представників різних народностей у Визвольній війні 1648-1654 рр. на Україні // Укр. іст. журнал. – 1978.- №11.- С.10-22.;
12. Акты, относящиеся Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. - СПб., 1878.-Т.X.-838 с.;
13. Компан О.С. Міста України в другій половині XVIII ст. – К., 1963.-388 с.;
14. Липинський В. Участь шляхти у великому українському повстанні. - Філадельфія- Пенсільванія; 15. Кривошея В., Кузнець Т. Національна еліта, Уманщина, козацтво.-К., 1998.-80 с.